

De poëziegids

inspiratiebronnen voor poëzielessen

Jaar

Dirkje Ebbers (redactie)

Met bijdragen van:

Pieta van Beek

Gerard Beentjes

Anke Herder

Rense Sinkgraven

Trees Steeghs

Doe Maar Dicht Maar

**poëzie
paleis**

Inhoud

Voorwoord

De essenties van poëzie

1	Wat is poëzie?	Anke Herder	4
2	Poëzie is creatief	Gerard Beentjes	5
3	Poëzie is taal	Trees Steeghs	8
4	Poëzie is onderzoek	Trees Steeghs	9
5	Poëzie is levenskunst	Rense Sinkgraven	11
6	Poëzie is reflectie	Anke Herder	13

Poëzie is overal

7	Gedichten zoeken en vinden	Gerard Beentjes	15
8	Poëzie op onverwachte plekken	Trees Steeghs	16
9	Dichtwedstrijden	Gerard Beentjes	17
10	Poëzie in de jaren '50 en '60	Rense Sinkgraven	19

De inhoud van poëzie

11	Alles van waarde is weerloos	Anke Herder	21
12	Gevoelens, gebeurtenissen en observaties	Trees Steeghs	23

Uitingsvormen van poëzie

13	Liedteksten	Anke Herder	25
14	Tekst en beeld	Anke Herder	27
15	Metaforen en paradoxen	Rense Sinkgraven	30

Het gebruiken van poëzie

16	Poëzie lezen	Trees Steeghs	32
17	Poëzie schrijven	Rense Sinkgraven	34
18	Poëzie presenteren	Gerard Beentjes	35

Epiloog

19	Poëzie in de klas	Pieta van Beek	38
20	Slotsom	Dirkje Ebbers	41

	Bronnen		43
--	---------	--	----

	Informatie over auteurs		46
--	-------------------------	--	----

Voorwoord

Een jubileumbundel

Deze *Poëziegids* is samengesteld ter ere van het 25-jarig jubileum van *Doe Maar Dicht Maar*, dat nu met *Stichting Kinderen en Poëzie* het *Poëziepaleis* vormt (zie www.poeziepaleis.nl). Deze publicatie laat zien wat *Doe Maar Dicht Maar* al 25 jaar doet: de docent inspireren tot het geven van goede, boeiende lessen over poëzie lezen en schrijven.

Uit de respectabele hoeveelheid poëzielessen die in de loop der jaren opgeschreven zijn en/of gegeven werden, zijn voor deze gids de krenten uit de pap gehaald. De succesnummers én de nieuwe, veelbelovende richtingen voor poëzieonderwijs.

De auteurs zijn praktijkdeskundigen op het gebied van poëzie en onderwijs. Sommige van hen zijn zelf ook dichter. Ze kennen het voortgezet onderwijs goed en weten wat daar wel en niet werkt. Ze geven hier hun reflectie op wat goed werkte in poëzieonderwijs, waar zijzelf en hun leerlingen enthousiast over waren, wat spannend was, wat met weinig inspanning verbluffende effecten had.

Het is een receptenboek, een bladerboek, een ideeënboek, maar GEEN formeel didactiekboek en ook GEEN verzameling lesvoorbeelden of lessuggesties. Daarvan zijn er genoeg, al kunnen er nooit te veel zijn. Hier wordt op een hoger abstractieniveau dan de concrete les (en niet als instructie) aan capabele collega's handvatten gegeven voor goed poëzieonderwijs. Het gaat om inzichten, ideeën, overwegingen. Die worden natuurlijk wel regelmatig geïllustreerd met lesvoorbeelden of -suggesties.

In verschillende hoofdstukken komt aan de orde:

- wat poëzie nu eigenlijk is (*de essenties van poëzie*, hoofdstuk 1 - 6)
- waar je poëzie onverwacht aantreft (*poëzie is overal*, hoofdstuk 7 - 10)
- waar poëzie vaak (niet) over gaat (*de inhoud van poëzie*, hoofdstuk 11 en 12)
- hoe poëzie er uit ziet (*uitingsvormen van poëzie*, hoofdstuk 13 -15)
- wat mensen met poëzie doen: lezen, schrijven en presenteren (*het gebruiken van poëzie*, hoofdstuk 16 - 18).

Deze hoofdstukken worden afgesloten met een persoonlijk relaas van een poëziedocente in hart en nieren, die zelfs in het buitenland gedichten aan de orde stelde en in Nederland de leerlingen laat nadenken over grenzeloze belangstelling voor het uiterlijk via een 17e-eeuwse dichteres. De eindredacteur krijgt het laatste woord.

Namens het Poëziepaleis wensen we u veel inspirerende lessen toe.

Rob Pronk, voorzitter Poëziepaleis

De essenties van poëzie

1 Wat is poëzie?

Anke Herder

Er werd niet iets verteld, zoals in proza, (...), nee, er werd een moment uit het dagelijks leven getild en in al zijn zintuiglijke kwaliteiten voor eens en voor altijd getoond. De taal was hier heer en meester over de opgeroepen werkelijkheid, die intenser dan in proza niet alleen mijn ratio maar ook mijn zintuigen bespeelde. Ik gloeide van genot toen ik die middag naar huis liep. De taal was een zelfstandige werkelijkheid, een eigen, tweede ruimte, naast de mij al bekende. Ik had het gevoel alsof ik perspectief in woorden had ontdekt.

Bernlef, *De tweede ruimte*, p.10.

Bernlef beschrijft hier zijn ervaring als veertienjarige, na het beluisteren van een voordracht van het gedicht 'Mei' van Herman Gorter (geschreven in 1889). In dit gedicht ervaart hij de scheppingskracht van taal. Ook ziet hij plotseling het verschil tussen poëzie en proza. Bernlef noemt verschillen die zowel de taal betreffen als de inhoud, de opgeroepen werkelijkheid. Voor wie wil weten wat poëzie eigenlijk is, zijn dit interessante aanknopingspunten. Maar ze roepen ook vragen op. Was het de versvorm, met de korte regels en het rijmschema, die de jonge Bernlef in vervoering bracht? Of juist het poëtische taalgebruik? En zou de lyrische woordkeuze in prozavorm dan hetzelfde effect hebben gehad? Is het de vorm die de inhoud versterkt of is het de inhoud die deze vorm oproept? En hebben ze elkaar nodig? Anders gezegd: waar begint en eindigt poëzie en wat maakt een tekst tot poëzie?

Nacht

En je zindert,
zo zwijgelig mooi,
zinspeelt me,
zachtjes.

Je tilt me op je vlagen van gewichtloze woorden,
draagt me over regenbogen van alle kleuren zwart,
houdt me vast als ik hinkel over je hoogtepunten.

Vernacht me maar.

Isabelle Ree (16), *Doe Maar Dicht Maar 2008*

Iets mysterieus

Het wezen van de poëzie heeft iets mysterieus, dat zich niet leent voor een technische of intellectuele definitie. Vestdijk gebruikte de beeldspraak van een 'glanzende kiemcel' om de aard van poëzie te beschrijven. Net als een kiemcel heeft een gedicht alles in zich. Sommige gedichten zijn volgens Vestdijk zo feilloos afgerond en in zichzelf besloten, dat zij de illusie wekken het heelal te weerspiegelen of de potentie hebben om tot dit heelal te kunnen uitgroeien. Poëtisch taalgebruik heeft een sterke suggestiekracht: zij roept beelden, gedachten en gevoelens op, ook zonder die rechtstreeks uit te spreken. Martinus Nijhoff verwoordde dit als: "Lees maar, er staat niet wat er staat".

RAVEEL II

Zoals je tijdens het denken kunt weten
dat je aan niets denkt

en zoals je tijdens het kijken kunt zien
dat je niets ziet

zo kunnen er in zijn afbeeldingen gaten vallen
in een weiland een mens een huis

witte gaten waarin je ziet dat we van de dingen
niet weten hoe ze zijn

ziet dat de wereld een gat is
een wit gat

zo wil ik dat gedichten de gaten laten zien in
de taal waar voor de dingen geen plek is

Rutger Kopland

Vorm én inhoud

Natuurlijk heeft poëzie formele kenmerken. Zo is poëzie te herkennen aan de lay-out en zijn er allerlei stijlkenmerken, zoals beeldspraak, ritme en rijm. Volgens de Zuid-Afrikaanse dichteres Antjie Krog werkt een dichter primair aan de hand van klank. Sterker nog, juist door keuzes te maken op basis van klank, is het volgens haar mogelijk de ziel van een gedicht te bereiken. Ook hier blijkt dat de inhoud en vorm van een gedicht onmogelijk los te koppelen zijn. Dat is een belangrijk inzicht voor wie met jongeren op zoek gaat naar het antwoord op de vraag: wat is poëzie?

Lessuggesties

- 1 Laat groepjes leerlingen redacties van een poëzietijdschrift vormen. Geef de groepjes een tiental gedichten. De redactie heeft ruimte voor vijf gedichten.
 - Welke gedichten kiezen de groepjes? En waarom?
- 2 Laat leerlingen onderstaand tekstje uit de Science-methode *Explora* (Noordhoff Uitgevers) bekijken.

Waarvoor dient je skelet?

Dankzij de botten zakt je lichaam niet in elkaar. Zo geven de botten **stevigheid**.

Het skelet zorgt bovendien voor de **vorm** van je lichaam. De botten van je schedel geven bijvoorbeeld vorm aan je hoofd.

Je borstkas zit om kwetsbare organen zoals je hart en longen heen. Je hersenen liggen in je schedel. Het skelet zorgt dus ook voor **bescherming**. Voor het maken van beweging heb je spieren nodig. Spieren zitten vast aan je botten. Het skelet maakt op die manier **beweging** mogelijk.

- Waarom is dit geen poëzie? Hoe kan dit toch poëzie worden?
- Laat de leerlingen vier woorden onderstrepen die ze in een gedicht over dit onderwerp willen gebruiken.
- Welke woorden zijn dan interessant? Waarom?
- Laat de leerlingen een gedicht schrijven met als titel 'mijn skelet', met gebruik van de vetgedrukte en zelfgekozen woorden.
- Wat zijn verschillen tussen de schoolboekteksten en de gedichten?
- 3 Laat leerlingen het gedicht 'Nacht' van Isabelle Ree hardop lezen.
 - Hoe gebruikt de dichteres klank?
 - Welke vormen van rijm worden er gebruikt?
 - Wat is het effect?
 - 4 Om met elkaar over te filosoferen:
 - a Niet alleen teksten, maar ook schilderijen, foto's of films kunnen poëtisch zijn.
 - Hoe verhoudt zich dat tot poëzie?
 - Waar liggen de overeenkomsten en waar de verschillen?
 - b 'In der Beschränkung zeigt sich erst der Meister', 'in de zelfbeperving blijkt pas het echte meesterschap'. Dit is een uitspraak van Goethe.
 - Hoe is dat van toepassing op poëzie schrijven?
 - c Word je als dichter geboren of kan iedereen een dichter worden? Wat moet je dan kunnen?

2 Poëzie is creatief

Gerard Beentjes

Poëzie is ..

Het woord poëzie komt van een Grieks werkwoord, dat letterlijk 'maken' betekent. Of preciezer: 'het gemaakte'. Poëzie is proces en product. Dat maken is iets bijzonders en wordt vaak met creativiteit verbonden. Dat woord komt rechtstreeks uit het Latijn. Het gaat om het schepend vermogen.

De dichter draagt een hoed

Edward de Bono wordt vaak geciteerd als creativiteit ter sprake komt. Hij gebruikt de beeldspraak van de zes hoeden.

De *witte denkhoed* staat voor het maagdelijk denken. Dan gaat het om bekende cijfers, feiten, informatie, bits en bytes. Door het combineren van bekende gegevens is de stap naar het nieuwe gemakkelijker te maken. Voor leerlingen kan dat de stap zijn van sms-en naar het sms-gedicht (zie ook hoofdstuk 9).

De *rode denkhoed* staat voor intuïtief denken. Rood is de kleur van bloed en vuur. Hier voelen dichters zich thuis. Lees de liefdesgedichten van Herman Gorter of neem de gedichten van de volksschrijver Gerard Reve.

Bij de *gele denkhoed* horen woorden als zonneshijn, helderheid en optimisme. De vorm is helder. Het rijmschema is dwingend. Het vakmanschap is oprecht. Humor is het wapen. Denk aan dichters als Ivo de Wijs en drs. P.; denk aan dichtvormen als limerick, speedsonnet, rondeel en het sinterklaasgedicht.

De *zwarte denkhoed* maakt de dichter de pessimist, maar ook de aanklager. Het is punk, maar ook gothic, gangstarap en hiphop. Hier liggen overeenkomsten tussen de songs van Eminem en de liederen van Lennaert Nijgh, Marco Borsato en De Dijk.

De *blauwe hoed* is afstandelijkheid en controle, de dirigent van het denken, denken over het denken. Hier is vooral de filosoof aan het woord. Het is de poëzie van de denkers over de poëzie, dichters over het dichten.

Met de *groene denkhoed* gaat het om vruchtbaarheid, beweging, provocatie, de kracht van de fantasie en van het nieuwe idee. Dit is het speelterrein van Dada en avant-garde, van rappers en podiumdichters. Hier zingt Bob Dylan, schreeuwt Johnny the Selfkicker en rapt Ali B. Hier durft de docent hardop dit gedicht van Jan Engelman voor te lezen:

Niets meer

Niets meer
Niets meer op de plek waar eerst haar huis stond
Niets meer waar ze eerst speelde
Waar ze vrolijk opgroeide
Terug in de tijd
Toen het enige waar ze bang voor was
Het monster onder het bed was
Niet wetend wat er komen zou
Hoeveel tranen ze zou laten
Hoeveel mensen ze zou kwijtraken
Hoe donker de dagen zouden zijn
Onverwacht was alles weg
Oorlog is een heel ander soort monster
Veel groter en veel enger
Niet alleen onder je bed. Overal.

Maryam Alaoui (16), uit: *Doe Maar Dicht Maar*
2010

Lessuggesties

- 1 Geef leerlingen het gedicht 'Draak' van Eva Gerlach.
 - Praat met elkaar over de manier waarop de draak verbonden is met de emoties boosheid en droefheid uit het gedicht.
 - Laat leerlingen dan zelf een sterke, eigen emotie opschrijven. Bijvoorbeeld woede, jaloezie of verliefdheid.
 - Laat hen vervolgens een dier bedenken dat daar goed bij past. De leerlingen maken een woordspin met ideeën over hoe het dier er uit ziet, wat het doet, et cetera.
 - Op basis van deze informatie schrijven zij een gedicht. In dit gedicht mag de emotie niet expliciet genoemd worden.
 - In de nabespreking: wordt mijn emotie hiermee duidelijker? Kan ik mijn emotie beter begrijpen?
- 2 Plint verkoopt gedichten die je op een spiegel kunt plakken. Het spiegelgedicht van Jan 't Lam:

Je gezicht
is je eigen weerbericht
als je in de spiegel kijkt
kun je je eigen bui zien hangen

Laat leerlingen een spiegelgedicht schrijven van vier korte regels. Het mag ook een haiku zijn. Centrale vraag: welke boodschap aan jezelf heb je het hardst nodig als je 's ochtends opstaat?

- 3 Selecteer vijf tot zeven gedichten rond één thema, gekoppeld aan persoonlijke gevoelens. Bijvoorbeeld liefdesverdriet; zie de verzameling gedichten onder 'den droevigen vryer', p. 165-236, in *Ik heb de liefde lief* van Willem Wilmink (2002).
 - Laat leerlingen in tweetallen een rangorde aanbrenge aan de hand van de vraag: welk gedicht is voor jullie het meest herkenbaar?
 - Bespreek de keuzes en motivatie van de leerlingen. Laat leerlingen reflecteren op hun eigen gevoelens: kijk je nu anders naar het onderwerp? En bijvoorbeeld: kun je nu beter omschrijven wat het is, heb je er meer woorden voor gekregen?
- 4 Laat leerlingen een foto uit de krant meenemen die hen raakt, op welke manier dan ook.
 - De leerlingen noteren in steekwoorden wat er te zien is en welke emotie de foto oproept.
 - Laat leerlingen daarover een gedicht schrijven (al dan niet met specifieke vormen).
 - Presenteer de resultaten via een poëziemuur, tentoonstelling, poëziekrant of interactieve voorstelling (bijvoorbeeld op de website van de school).
 - Laat de leerlingen, of leerlingen uit een andere klas, de resultaten bekijken. Reflecteer op de relatie tussen de foto en het gedicht: wat zegt de woordkeuze over de schrijver? En herkent de toeschouwer zich in het gedicht of roept de foto andere emoties en gedachten op?
- 5 Wanneer je reflecteert op gebeurtenissen of emoties, kan het heel nuttig zijn om de zaken eens vanuit een ander perspectief te bekijken.
 - Laat leerlingen een belangrijke, persoonlijke gebeurtenis puntsgewijs en chronologisch noteren.
 - Laat hen daarna de gebeurtenissen achterstevoren beschrijven in een gedicht.
 - Vraag ter overdenking na afloop: verandert er iets in de beleving van de gebeurtenis?

Poëzie is overal

7 Gedichten zoeken en vinden

Gerard Beentjes

Verrassende vondsten

Het boek *Domweg gelukkig in de Dapperstraat* is een goed overzicht van de bekendste gedichten van Nederland, mits geschreven vóór 1990. Het bladeren door een bloemlezing levert de lezer bijna altijd iets anders op dan waar naar gezocht werd. Na de teleurstelling over het niet gevonden gedicht over een chimpansee duiken veel verrassingen op, zoals dit gedicht in de bloemlezing *Het kleinste gedicht*.

Sprookje

Er was eens een man
Die altijd rechtvaardig was.

Herman de Coninck

Deze kleine bloemlezing die toch diepgang heeft, is een verrukkelijke start voor de beginnende poëzielezer. Voor de veellezer is een andere bloemlezing beschikbaar: Komrij's *Nederlandse Poëzie van de 19de t/m de 21ste eeuw in 2000 en enige gedichten*. Komrij heeft hiervoor de naar zijn smaak beste gedichten geselecteerd, zoals dit monumentje voor een konijn, geschreven door Mustafa Stitou.

Koppig

- En, wat zien we?
- Een konijn natuurlijk!
- Een konijn, En?
- En? Ik zie een konijn.
- En tegelijkertijd een....?
- Konijn zeg ik toch!
- Eend.
- Eend?
- Oren snavel zie je wel?
- Ik zie alleen een konijn.
- En een eend.
- Een konijn!
- Eend!
- Konijn!
Konijn konijn konijn!

Mustafa Stitou

Tal van thema's

Veel bloemlezingen zijn aan één thema gebonden, zoals *Vergeet mij niet*, gedichten over afscheid en herinnering, of *Ik heb de liefde lief*, een bundel liefdesgedichten. Deze themabloemlezingen zijn natuurlijk bij uitstek geschikt voor projecten of themaweken. *De zee, de zee* is een verzameling van gedichten uit alle werelddelen over de zee. Arabische gedichten, vertaald in het Nederlands, zijn te vinden in de bloemlezing *Een Arabische tuin*. In *Rock 'n'Roll* gaan de gedichten over muziek. Er zijn ook bloemlezingen die op een bepaalde leeftijdscategorie zijn gericht: de bundels van *Kinderen en Poëzie* bevatten originele gedichten van kinderen in de basisschoolleeftijd. Voor die doelgroep heeft Komrij ook een bloemlezing gemaakt: *De Nederlandse kinderpoezie in 1000 en enige gedichten*. *Doe Maar Dicht Maar* heeft voor jongeren in het voortgezet onderwijs prachtige bundels, zoals de jubileumbundel *Ik hoor nog wel van je* en de jaarlijkse bundels met winnende gedichten van hun dichtwedstrijd, zoals *Doe Maar Dicht Maar 2010*.

Dichters digitaal

Men vreesde dat het digitale tijdperk de dolksteek worden voor de poëzie. Niets is minder waar. Een beeldscherm vormt een ideale drager van het gedicht. Achter je eigen bureau of lekker op de bank is poëzie op internet maar een paar muisklikken verwijderd. Google 'gedicht' en je ontvangt in zeven honderdste seconde meer dan vier miljoen hits. De zoekterm 'poëzie' doet het nog beter: vijf miljoen plus. Kortom, internet

lijkt de ideale zoekplaats voor gedichten. Google de naam van een dichter, Rutger Kopland. Bingo: alleen al op www.gedichten.nl staan 27 gedichten van zijn hand.

Tip Het vrijwilligersproject *Laurens Jz. Coster* stuurt gratis elke werkdag een e-mail met een gedicht uit de Nederlandse literatuur. Aanmelden: <http://lists.freeteam.nl/mailman/listinfo/coster-l>

Lessuggesties

Opdrachten om aan de leerlingen te geven:

- Zoek vijf gedichten in de mediatheek. Beschrijf het zoekproces: waar heb je naar gezocht en wat heb je waar gevonden?
- Zoek een gedicht van de volgende dichters: Joost van den Vondel, Abdelkader Benali, Henriëtte Roland Holst, Diana Ozon, Mark Boog en Francine Oomen. Zet de gedichten in volgorde van oud naar nieuw. Waar let je dan op?
- Zoek een gedicht waarin een chimpansee voorkomt. Hoe zoek je?
- Zoek in een bloemlezing naar vijf rijmende gedichten en vijf niet rijmende gedichten. Bespreek welk gedicht jij het mooist vindt. Heeft dat met het al dan niet rijmen te maken?
- Stel zelf een bloemlezing samen met zeven gedichten, waarbij een gedicht zelf geschreven is. Probeer uit of de gedichten je klasgenoten ook aanspreken. Waar ligt dat aan? Waar heb je op gelet bij het zoeken?

Tip Op www.poeziepaleis.nl is bij educatie voortgezet onderwijs de lesbrieff 'Kies het mooiste gedicht' te downloaden. Daarin leren leerlingen hun keuze te verwoorden.

8 Poëzie op onverwachte plekken

Trees Steeghs

Trottoirbanden, schoolmuren en metrostations

In een restaurant hangen schoolborden aan de muur, tussen de gerechten staan herkenbare blokjes tekst: gedichten. In De Panne, aan de Vlaamse westkust, hebben aan een brede avenue bij zee alle straatlantaarns wijde kappen met dichtregels over licht. In de Chinese wijk in Den Haag staan op trottoirbanden naast elkaar Chinese en Nederlandstalige dichtregels. In Rotterdam rijden vuilniswagens van de Roteb rond met dichtregels, en hangen er gedichten – *Gedicht aan de reiziger* – in tram en metro. De ontdekking van een gedicht in de openbare ruimte kan overrompend zijn.

Gedichten in openbare gebouwen, op plekken waar mensen werken en leven, in dorpen, in steden, op het water, langs de rivier: vaak zijn deze gedichten geregisseerd aangebracht. De Rotterdamse gedichten zijn projecten van Poetry International. Maar een metrodichter in Wenen werkte duidelijk op eigen initiatief. In een Weens metrostation is de weg naar de uitgang een doolhof door bouwborde. Op alle borden staan gedichten – eindeloze hoeveelheden, de helft leesbaar, de rest onleesbaar gemaakt, zo dat het nog steeds zichtbaar om gedichten gaat. Of de zorgvuldige censuur van hogerhand komt of van een ongeïnteresseerde aanbesteder is voor de kijker niet belangrijk. Eigenlijk maken de overkraste letters gedichten spannender dan de leesbare: ze zetten de verbeelding van de toeschouwer aan het werk. De metrodichter creëert de vraag of daar ter plekke aan die muren is gewerkt. Misschien vertegenwoordigen de onleesbare gedichten wel zijn prullenbak.

Vanzelfsprekende toevalligheid

Gedichten kun je schrijven op elk moment, op elke plek, over allerlei onderwerpen – dus ook in metrostations. Het is verrassend en indrukwekkend om gedichten tegen het lijf te lopen in het leven van alledag – een ontmoeting met andere manieren van bewustzijn en alledaagse ervaringen.

Ook op school kun je deze vanzelfsprekende toevalligheid creëren. Wellicht is er een poëziefhebber op school die daarin een sturende rol wil spelen. Het kan gaan om gedichten uit de wereldliteratuur, om werk van leerlingen, of om beide.

Praktijkvoorbeeld 1

In een zmk-school hangen door het hele gebouw gedichten op transparante folie. Op bijna elk raam hangt minstens één gedicht. Een enthousiaste docent vertelt dat de leerlingen vaak reageren op alle gedichten om hen heen. Op deze school is de directeur de poëziefhebber.

Praktijkvoorbeeld 2

Een school voor hoogbegaafde leerlingen, in de klas bij 4 vwo. Het lokaal hangt vol Plintposters, met daartussen kleinere posters met gedichten van leerlingen. Ik wil graag dat de leerlingen zelf iets maken en vraag of ze om zich heen kijkend een dichtregel willen uitkiezen. De leerlingen twijfelen geen seconde over de regel die zij nemen. Ze weten allang wat hun favoriete regel van dat moment is. De docent Nederlands die altijd in dit lokaal werkt, heeft jarenlang aan de collectie gebouwd. Hoewel hij weinig directe respons op de aankleding krijgt, is het merkbare effect dat de leerlingen vertrouwd zijn met gedichten.

Praktijkvoorbeeld 3

Op een school in Vlaardingen midden in een herstructureringswijk schrijven leerlingen gedichten over hun wijk. Die gedichten werken ze groot uit, hangen ze op aan balkons van leegstaande woningen. En in Den Haag hangt leerlingewerk uit herstructureringswijken op panelen waarmee lege woningen worden dichtgetimmerd.

De mooiste

De mooiste trofee in mijn bureaula is een Vlaamse broodzak. Een zomer lang werd al het brood langs de Vlaamse kust verkocht in papieren broodzaken met daarop een gedicht. Soms haal ik bij gesprekken die broodzak uit mijn la. Op andere momenten heb ik hem onverwacht in handen, en buitelen ideeën voor plaatsing van gedichten over elkaar heen. Een boodschappentas. Nee, een T-shirt. Nee, een lichtkrant in de school met wekelijks wisselende gedichten. Een servet bij de lancering van de gezonde snacks in de kantine. Een abonnement op Plintposters, een incidentele subsidie voor het starten van een collectie gedichten aan de muren (binnen- en buitenmuren) van de school.

Als je als school wilt werken met poëzie – leerlingen schrijven en leerlingen lezen – is het optuigen van schoolgebouw en omgeving met gedichten uitdaging en beloning in één!

9 Dichtwedstrijden

Gerard Beentjes

Alle dichters zijn winnaars

Veel jongeren houden van wedstrijden. Het doet een beroep op de spelende mens in hen. En op gezien worden en willen winnen. Leerlingen voelen zich door een dichtwedstrijd uitgedaagd om een gedicht te schrijven. Een bijkomend voordeel is dat bij een wedstrijd bepaalde eisen aan het gedicht worden gesteld. Dit heeft positieve gevolgen voor vorm en inhoud van wat leerlingen maken.

Doe Maar Dicht Maar

De landelijke poëziewedstrijd voor jongeren is Doe Maar Dicht Maar, tegenwoordig onderdeel van stichting Poëziepaleis in Groningen. Leerlingen kunnen zelf gedichten insturen via een wedstrijdformulier, dat ze downloaden van de website van het Poëziepaleis. Er staan voor de leerlingen nuttige tips op de website en docenten kunnen lesmateriaal downloaden.

De dichtwedstrijd Doe Maar Dicht Maar bestaat al 25 jaar. De honderd beste gedichten van elk jaar komen in de dichtbundel van Doe Maar Dicht Maar. De schrijvers van deze honderd gedichten zijn natuurlijk allemaal winnaars, met een vrijkaart voor het Doe Maar Dicht Maar Poëziefestival en een overnachting voor twee personen in een jongerenhotel.

De High School Music Competition

Doe Maar Dicht Maar is met de Popunie Zuid-Holland organisator van de High School Music Competition. Een van de winnende gedichten van Doe Maar Dicht Maar wordt gebruikt als basis voor een wedstrijd voor schoolbands in diverse muziekgenres. De zes bands uit de finale van de High School Music Competition bewerken het gedicht tot een song. Popunie Records neemt een speciale cd op: *School's Out*. Op deze cd staan niet alleen de zes bewerkingen van het gedicht door de muzikanten, maar ook de voordracht van het winnende gedicht door de jonge dichter zelf. Deze cd wordt weer gepresenteerd op de volgende editie van het Doe Maar Dicht Maar Poëziefestival.

De 16-jarige Suzanne van Geuns won de HSMC Poëziewedstrijd 2009 met het gedicht:

Epiloog

19 Poëzie in de klas

Een persoonlijke impressie

Pieta van Beek

Geraakt door het woord

Het is al jaren geleden dat ik ontdekte dat ik lesgeven leuk vond. Maar wel het liefst op mijn manier. Dus toen er in de onderbouw van het Utrechts Stedelijk Gymnasium in 1987 nog geen poëzie gegeven werd - dat moest wachten tot de bovenbouw - deelde ik tijdens de lessen Nederlands gedichten uit en lasen we die samen. Dat kostte hooguit zeven minuten van de les. Ik was zelf bevlogen geraakt door poëzie en dat wilde ik met de leerlingen delen, hoe jong ze ook waren. Niet te veel uitleg, ze moesten net als ik geraakt worden door het woord. Kennismaken. Hun wereld verdiepen, verrijken. Het ontroerde me toen een brugklasser naar mij toekwam om te zeggen hoe mooi hij deze regels uit een gedicht van Ida Gerhardt (mijn lievelingsdichter) vond:

Dit wordt ons niet ontnomen: lezen,
En ademloos het blad omslaan,
Ver van de dagelijkse vandaan.
Die lezen mogen eenzaam wezen.
[...]

Ogen openen

Elke week lasen we poëzie, regelmatig ook een gedicht van Gerhardt dat voor iedereen te begrijpen was. Verder hield ik van aanschouwelijk onderwijs, ik sleepte de leerlingen door de gangen en opende hun ogen voor de antieke beelden. "Kijk eens goed, deze beelden zien jullie elke dag, de faun, de spinario, de discobulus of de Nike van Samotrace, maar jullie zien ze niet, het zijn voor jullie slechts schoolmeubelstukken" en ik vertelde over de canon die juist van deze beelden ontstaan was en dat ze die beelden in Londen en Parijs, ja op heel veel plekken in de wereld tegen zouden komen. Het liep al tegen kerst toen ik een overhoringsblaadje uitdeelde, de schrik afwerde en vroeg of ze niet samen met mij een briefje aan Ida Gerhardt wilden schrijven. "Weet je wel, die dichter van dat gedicht 'Onschuldig gevangen'. Ze is al in de tachtig en haar vriendin Marie ook. Laten we haar een kerstwens sturen." Ik schreef het gedicht nog een keer op het bord:

Er stond bij: vertaald uit het Frans

Ik las het eindeloos als kind;
Er was een man en hij had
Levenslang. Onschuldig. Hij
zat gevangen: hij had geen verhaal.
Maar hij had een lepel van tin.

Hij vijlde ermee in de nacht;
Hij kraste krassen, hij nam
Een jaar voor één staaf van het raam.
Totdat de kracht hem begaf.
Al had hij een lepel van tin.

Maar toen kreeg hij hulp: van een rat,
Een zwarte rat uit de gracht,
Die voor hem vrat aan de kalk,
Aan de lijst van het tralieraam.
En hij nam weer zijn lepel van tin.

Toen brak, op een nacht, er iets af;
En het was er, het was er, het gat.
En hij stond geschramd op de kant
van de gracht, de gevangene. Hij heeft
nog gezien dat de dageraad kwam.

Ida Gerhardt

Aan: Ida Gerhardt

De mooiste briefjes koos ik uit, ik maakte er een pakketje van, verfraaide het met foto's van Ierland en schreef een brief in vaarwelstemming (omdat ik voor enige tijd naar Zuid-Afrika zou gaan):

Dag dichter,
Ik verlaat het land en zal u nooit zien. Ik las met mijn leerlingen van het Stedelijk Gym, hoe jong ze ook waren, veel poëzie, ook die van u. Dit vonden zij en ik ervan. De kinderen waren erg onder de indruk van het gedicht over die man die onschuldig gevangen zat, ze vroegen me, ja smeekten me dat het toch goed afgelopen was met die man. Dat hopen we dan maar tegen beter weten in. Zalig kerstfeest!

Op oudejaarsavond 1987 ging de telefoon voor mij, maar ik was niet thuis, druk met afscheid nemen. Het was Ida Gerhardt. En zo begon een vriendschap, een mentor-schap, een liefde op afstand.

Afrika

We zouden maar voor twee jaar gaan, maar in Afrika woonde ik bijna achttien jaar, eerst in Kaapstad, toen in Stellenbosch. Het eerste jaar mocht ik aan de Universiteit van Kaapstad behalve colleges Middeleeuwen ook Nederlandse Taalverwerving geven. Dat deed ik dan aan de hand van gedichten. Later heb ik ook op andere manieren Nederlandse Taalverwerving gegeven. Altijd met gedichten.

Dit gedicht van Judith Herzberg behandelde ik ook als voorbeeld van de grote culturele verschillen:

Lieg alsjeblieft niet tegen me
niet over iets groots niet over iets
anders. Liever hoor ik het
vernietigendste dan dat je liegt
want dat is nog vernietigender.

Lieg niet over de liefde
iets dat je voelt of iets dat je
zou willen voelen. Liever word ik
bedroefd dan dat je liegt
want dat is nog bedroevender.

Lieg niet tegen me over gevaar
want ik voel toch je angst
en wat ik gewaar word is waar
of ik ken je niet en dat
is nog gevaarlijker.

Lieg niet tegen me over ziekte
liever kijk ik die diepte in
dan dat ik mij verlies in één
van jouw lieve verzinsels
want daarmee verlies ik me dieper.

Lieg niet tegen me over sterven
want zo lang we er nog zijn
vind ik dat toegangsloze
niet mededelen wat je denkt
erger en zo veel doder.

Judith Herzberg

Of we lasen 'Er stond bij vertaald uit het Frans' (zie p. 38) en dan legde ik even de link naar de toen barre werkelijkheid in Zuid-Afrika maar koppelde ook de grammatica eraan: zoek het imperfectum of voltooid deelwoord (een vorm die het Afrikaans nauwelijks meer kent, behalve nog in sommige namen van wijnen of wijnboerderijen, Nooitgedacht, Vergelegen). Bij de andere vakken, Grieks of Latijn of Klassieke Cultuur, was er op zich weinig ruimte voor poëzie, maar zodra er even de kans voor was, las ik met hen, bijvoorbeeld het prachtige kinderliedje

Pou moi ta roda, pou moi ta ia, pou moi ta kala
selina
Tade ta roda, tade ta ia tade ta kala selina
Waar zijn mijn rozen, waar de viooltjes, waar de
prachtige peterselie?
Hier zijn de rozen, hier de viooltjes, hier de
prachtige peterselie!

Terug in Nederland

Toen ik terug kwam in het Nederlandse onderwijs, deed het me deugd om te zien dat er nu wel ruimte gekomen was voor poëzie in de onderbouw. Men ging nu ook met jonge leerlingen naar poëziemiddagen, ze schreven zelf gedichten, er hingen Plint-posters in de lokalen, kortom het leek een en al gedicht. Toch viel dat in de praktijk tegen: poëzie werd meestal kind van de rekening, het stond aan het staartje van elk hoofdstuk en dat sneuvelde vaak door de tijdsdruk omwille van grammatica en tekstbegrip. Bovendien vonden de meeste leerlingen die opdrachten niet leuk. Toch probeerde ik hen mee te geven waardoor ik zelf geraakt werd: de taal, de prachtige zeggingskracht, de levenswijsheid, de verdieping, de intertextualiteit.

Die ene buitenles zullen ze zich nog wel heugen.

- Mevrouw, u hebt toch in Afrika gewoond, toe, mogen we een buitenles, onder een boom?
- Hoe graag ik ook zou willen, ik mag niet zomaar naar buiten lopen en daar les gaan geven.

Toen de lente al ver in het land was, kon ik ze bijna niet meer binnen houden. Plotseling kreeg ik een idee, ze moesten een zakelijke brief schrijven, dus waarom geen zakelijke brief aan de rector met de vraag voor een buitenles? De leerlingen gingen enthousiast aan de slag, en jawel, de brieven werden prachtig, en hadden als resultaat dat we een maand later naar buiten mochten!

Ik had een les uitgestippeld via het katholieke begraafplaatsje naast de school waar ze goed op de grafchriften moesten letten. Als een slang slingerden we over de paden naast de graven, een collega voorop, ik achterop. Later vonden we ergens achter de schoolwat schaduw, want zo warm was het die dag, en er was geen boom groot genoeg voor het dubbele aantal leerlingen dat was op komen dagen. Eerst lasen we een krantenartikelje over Allerzielen en het begraafplaatsje naast de school. Ik gaf wat tekst en uitleg, over poëzie en de dood door de eeuwen heen en over de hele wereld. Daarna lasen we enkele gedichten van Gerhardt, van de Boesmans in het Afrikaans. Daarna moesten ze zelf een grafdicht schrijven in het Nederlands. Er kwamen prachtige resultaten uit, al verslapt de aandacht al bij de eerste passerende fietser.

School

Op het moment geef ik op een katholieke school klassieke talen, CKV, Afrikaans en even geen Nederlands. Toch komt de poëzie elke week wel om de hoek kijken. Dat gaat vanzelf.

Enkele voorbeelden. Bij het Latijn geef ik aandacht aan het kerklatijn omdat de school officieel nog katholiek is. Zo bespreek ik de onderdelen van de mis, soms met de muziek erbij. Zij mogen dan een mooie vertaling van het Gloria, het Agnus dei of van het Stabat mater maken. Ik haal Willem Wilmink erbij, laat ze ruiken, proeven en het nadoen.

Ik vond onverwachts de eerste steen van de school, in het Latijn, ergens achter een apparaat in een lokaal. De leerlingen van 4 wo mochten een opstel schrijven over die eerste steen. Er kwamen prachtige stukjes uit en een leerlinge begon grappig met

Wat moet dit worden,
waar gaat dit heen,
wat is een school
zonder eerste steen?

W

Het mooiste stuk kwam in de schoolkrant.

Ander voorbeeld: de schoolfotograaf kwam en halverwege de les CKV werd een aantal meisjes nerveus. "Mevrouw, mogen we even ons haar kammen, we moeten op de foto!" Ze bleven echt te lang weg. Ik citeerde toen het gedicht van Anna Maria van Schurman over tijd verspillen voor de spiegel en het opbouwen van innerlijke schoonheid. We lachten wat en de volgende les las ik het zeventiende-eeuwse gedicht nog eens met hen door:

Ghy die een voncxken hebt noch van een hooger moet,
Ick segh van ons geslacht, als wel een slave doet:
En sijt soo besigh niet in 't cieren en pareren,
Of aen u vluchtigh haer, of aen u schoone kleeren;
Soo u den Hemel geeft de ruymte van den tijd,
Geeft die den spiegel niet die geen gebreecken slijt.
Hier is de schoonheyd veyl die cieren kan van binnen,
En die met meerder kracht kan aller gunste winnen.
Ghy vind hier, wat ghy soeckt, een ongemeenen vondt,
Hoe dat ghy alle daegh noch schoonder worden kondt.

Anna Maria van Schurman

Ik sleepte boeken af en aan. De Griekse mythen van Imme Dros, een must. Zomaar een paar regels, een blad zijde, maar nooit langer dan een paar minuten. Stof tot overdenking. De taal proeven. Schoonheid doorgeven.

Toen de eerste mensen verhalen begonnen te maken
Om aan elkaar te vertellen, kwam er een eind aan de Chaos,
Taal legde vast wat een enkeling ooit bij toeval ontdekte:
Dat een stam bleef drijven, dat stenen vuur konden maken.
Taal ontwierp de wapens tegen verscheurende dieren.
Taal onderscheidde donker van licht en aarde van water.
Taal creëerde eenheid en tweestrijd, meesters en slaven.
Taal leerde tellen, meten en wegen. Taal vond het wiel uit.
Mensen bedachten woorden voor al wat ze konden beheersen
En de machten die hun te hoog gingen noemden ze goden.

Dus

Poëzie in de klas, ja graag. Maar het beste is toch om ze een reservoir, een oase van gedichten of dichtregels te laten aanleggen. Ze moeten er jong mee kennismaken, ze moeten gedichten lezen, van vroeger en nu, dichtregels neerschrijven, gebruiken, soms uit het hoofd leren. Ik zou ze zelf niet zo snel poëzie laten schrijven. Pas als je ze een waaier van poëzie aangeboden hebt, in wat voor taal of vertaling dan ook, zouden ze van mij mogen dichten. In de tegenwoordige knip- en plakcultuur zijn gemakkelijke succesjes op dichtvlak snel te halen. Laat poëzie rijpen. Geef ze gedichten mee als troost. Geef de traditie door, maar heb ook een open oor en oog voor het nieuwe. Poëzie als een laag in de taal. Soms schrijf ik alleen maar dit op het bord:

Ik ben van zoveel glas,
Dat elke harde stem
een steen is en een barst.

Achterberg

A

En als niemand meer iets weet te zeggen, laat de poëzie dan praten, zoals bij de verslagenheid die op school ontstond toen een eindexamenleerlinge haar galajurk ging ophalen, in de vliegende haast de ICE-trein niet zag aankomen en ze in de eeuwigheid verdween.

De gestorvene

Zeven maal om de aarde te gaan,
als het zou moeten op handen en voeten;
zeven maal om die éne te groeten
die daar lachend te wachten zou staan.
Zeven maal om de aarde te gaan.

Zeven maal over de zeeën te gaan,
schraal in de kleren wat zou het mij deren,
kon uit de dood ik die éne doen keren.
Zeven maal over de zeeën te gaan-
zeven maal, om met zijn tweeën te staan.

Ida Gerhardt

20 Slotsom

Dirkje Ebbers

Poëzie is niet elitair

Ooit had ik een huisgenote en een poëziekalender. De huisgenote gaf nooit commentaar op het gedicht van de dag. Ik veronderstelde daarom dat poëzie haar niet interesseerde. Tot ik een keer zei: "Wat een volstrekte onzin, zeg, dat gedicht van vandaag." Ze zei enigszins uit het veld geslagen: "Ik wist niet dat je dat van gedichten mocht zeggen."

Er heersen meer taboes en vooroordelen rond poëzie die het ruimhartig genieten van poëzie of het je eraan ergeren in de weg staan. Dat is zeker zo bij poëzie in het onderwijs. Poëzie zou een zaak van het vak Nederlands zijn – ja, en de krant lezen ook, zeker. Poëzie is niks voor vmbo-leerlingen – en het goede leven zeker ook niet. Poëzie schrijven is iets voor meisjes – en gevoelens zeker ook. Kortom, om in het onderwijs volop te kunnen profiteren en genieten van zoiets veelzijdigs als poëzie moet de bezem door vastgeroeste vooroordelen. Daar wil deze gids aan bijdragen.

Mijn huisgenote dacht dat poëzie iets was voor ingewijden, iets ingewikkelds zoals de kwantummechanica, iets verhevens zoals de mystiek. Dat zal ze niet expliciet zo op school geleerd hebben, maar toch heeft de manier waarop poëzie in het onderwijs ter sprake komt wel bijgedragen aan dit soort oordelen. In deze bundel zijn invalshoeken bijeengebracht die daar haaks op staan. Hieronder een tiental zinnen uit de voorgaande hoofdstukken die een vaststelling over poëzie (onderwijs) weergeven:

- Poëzie brengt de liefde voor het woord over
- Poëzie is suggestie
- Poëzie is juist iets voor wie taal moeilijk vindt
- Gedichten schrijven of lezen geeft zelfinzicht
- Geen plek te gek voor poëzie
- Een liefdesgedicht is zelden zelfgeschreven
- Een gedicht samenvatten is onbegonnen werk
- De liefde kan languit over tafel liggen
- Niets is onmogelijk in poëzie
- Poëzie schrijf je met associatie en vervreemding

Poëzie is een levensterrein

Hoewel poëzielessen soms alleen over stijlfiguren gaan en over wat de dichter bedoelt met 'ze' in regel 5, lezen veel Nederlanders poëzie als een alternatief voor de Bijbel. "Dood en vergankelijkheid zijn de favoriete onderwerpen van de Nederlandse poëzielezers. (...) De poëzielezer, die in negen van de tien gedichten een voorkeur

De laatste tijd staat taalvaardigheid terecht weer in de belangstelling. Scholen worden gestimuleerd daar aandacht aan te besteden, onder andere door de Referentieniveaus voor taal. Uiteraard draagt poëzieonderwijs bij aan taalontwikkeling. Maar poëzie kan veel meer doen. Dat is wat deze gids duidelijk wil maken. Poëzie draagt ook bij aan kennis van de wereld, zelfreflectie, intellectuele vorming en levensbeschouwing. Niet alleen aan literaire vorming of creatief schrijven.

Deze Poëziegids is samengesteld ter ere van de jubilea van Doe Maar Dicht Maar en Kinderen en Poëzie. Deze stichtingen vormen nu samen het Poëziepaleis. Deze publicatie laat zien wat Doe Maar Dicht Maar al 25 jaar doet: de docent inspireren tot het geven van goede, boeiende lessen over poëzie lezen en schrijven.

Voor deze gids zijn de krenten uit de pap gehaald. Succesnummers én nieuwe ideeën voor inspirerend poëzieonderwijs. De auteurs zijn praktijkdeskundigen op het gebied van poëzie en onderwijs. Sommige van hen zijn zelf ook dichter. Ze kennen het voortgezet onderwijs goed en weten wat daar wel en niet werkt.

Deze gids is een receptenboek, een bladerboek, een ideeënboek, maar geen formeel didactiekboek en ook geen verzameling lesvoorbeelden of lessuggesties. Het gaat om inzichten en ideeën, die regelmatig geïllustreerd worden met lesvoorbeelden of – suggesties.

ISBN 907997405-6

9 789079 974054